

Aksjologia życia publicznego

Edyta Pietrzak Renata Szczepanik Łukasz Zaorski-Sikora

Spis treści

Wstęp	9
-------------	---

Część I – Człowiek a świat wartości

Rozdział 1. Znaczenie zaangażowania aksjologicznego	
w sferze publicznej i prywatnej.....	17
1. Zaangażowanie aksjologiczne jako akceptacja wolności	17
2. Wartość i wartościowanie.....	21
Rozdział 2. Wartości i dylematy społeczeństwa demokratycznego	29
1. Moralność i etyka	29
2. Absolutyzm etyczny.....	31
3. Relatywizm etyczny i utylitaryzm.....	33
4. Sprawiedliwość jako kluczowa wartość życia publicznego..	39
5. Zasada równości	44
6. Odwieczna chęć posiadania	49
Rozdział 3. Estetyzacja egzystencji – w poszukiwaniu tożsamości	
dobra i piękna	59
1. Piękno i dobro.....	59
2. Estetyzacja egzystencji.....	63
Rozdział 4. Ponowoczesność – wartości w świecie efemeryd	71
1. Moralność bez etyki.....	71
2. Konsumpcja.....	75
3. Nacjonalizm i patriotyzm – demokracja a miłość	
do ojczyzny	81

Część II – Przestrzeń publiczna

Rozdział 1. Czym jest polityka? Koncepcje, pojęcia, idee i wartości	91
1. Historyczne wykładnie polityki	93
2. Kierunki definiowania polityki	96
3. Koncepcje polityki.....	97
4. Ideologie polityczne	99
Rozdział 2. Przestrzeń społeczno-polityczna.	
Dychotomia prywatne–publiczne.....	109
1. Geneza i historia podziału prywatne–publiczne.....	109
2. Stanowiska współczesne	111
Rozdział 3. Społeczeństwo obywatelskie. Świadome uczestnictwo w życiu publicznym	121
1. Etapy rozwoju społeczeństwa obywatelskiego.....	121
2. Współczesne koncepcje społeczeństwa obywatelskiego	127
Rozdział 4. Kultura polityczna i aktywność obywatelska	133
1. Pojęcie kultury politycznej	133
2. Typy kultury politycznej	134
3. Funkcje kultury politycznej.....	136
4. Ruchy społeczne jako przykład wysokiej kultury politycznej.....	138
Rozdział 5. Elity polityczne i przywództwo	143
1. Teorie elit politycznych	143
2. Elitaryzm i elityzm	146
3. Style i typy przywództwa politycznego	147
4. Psychologiczne aspekty przywództwa politycznego	149
Rozdział 6. Złożoność globalnej przestrzeni politycznej	153
1. Procesy globalizacyjne.....	153
2. Systemy złożone.....	155
3. Dynamika sieci	156

Część III. Przygotowanie młodzieży do życia polityczno-społecznego

Rozdział 1. Wychowanie polityczne młodzieży w warunkach przeobrażeń społeczno-ustrojowych.....	165
1. Młodzież jako obiekt badań społecznych	165
2. Obywatelskość młodego pokolenia w powojennej Polsce ...	172
3. Wychowanie do obywatelskości w dobie socjalizmu.....	180
Rozdział 2. Edukacja demokratyczna we współczesnej szkole	195
1. Zadania szkoły	195
2. Idea wychowania demokratycznego.....	197

3. Założenia edukacji obywatelskiej w kształceniu szkolnym ...	202
4. Wychowanie obywatelskie w praktyce edukacyjnej	214
Rozdział 3. Samorząd uczniowski w szkolnej przestrzeni edukacji obywatelskiej	227
1. Pojęcie samorządu uczniowskiego	227
2. Z historii samorządu uczniowskiego	230
3. Samorząd uczniowski w percepcji nauczycieli i uczniów	236
Rozdział 4. Zaangażowanie obywatelskie młodych ludzi w Polsce	253
1. Postrzeganie demokracji przez młodzież	253
2. Rodzaje i przejawy aktywności obywatelskiej młodzieży	259
<i>Logos, Ethos, Pathos</i>	269
Postscriptum (Makary K. Stasiak)	273
Bibliografia	277
Indeks osób	297
Indeks pojęć	303

Wstęp

Analizom dotyczącym współczesnego świata towarzyszy atmosfera permanentnej niepewności, której źródeł upatruje się w kryzysie wartości. Dlatego też, pisząc o wartościach, przyjęliśmy perspektywę synchroniczną, w przeświadczeniu, iż przejawiające się w świecie podstawowe, ogólnoludzkie wartości i związane z nimi dylematy mają ponadczasowy charakter, pomimo że przywdziewają coraz to nowe szaty. Co więcej, w trakcie pracy towarzyszyła nam nadzieja i optymistyczna wizja człowieka, bez której, jak się wydaje, pisanie tej książki nie miałoby sensu.

Głównym naszym celem jest ukazanie znaczenia świadomości wartości i zaangażowania aksjologicznego dla funkcjonowania struktur życia publicznego oraz wychowania demokratycznego. Dlatego też punktem wyjścia jest zarysowanie podstawowych pojęć, zagadnień, problemów i dylematów podejmowanych w ramach aksjologii.

Pojęcie *wartość* od dawna używane w ekonomii jako termin równoznaczny z ceną, ma antyczny, greki rodowód. W języku greckim słowo *aksios* oznaczało to, co godne i cenne (stąd termin *aksjologia*, czyli nauka o wartościach – tym, co 'godne i cenne'), łacińskim odpowiednikiem było zaś słowo *valor*, od *valeo* – 'mam moc, mam do czegoś siłę'. Wartość może być za-

tem postrzegana jako siła przyciągająca nas ku sobie i zarazem stanowiąca cel ludzkich dążeń.

Ogólną problematyką wartości zajmował się już Arystoteles w ramach nauki o dobru. Jednak aksjologia jako samodzielna dyscyplina filozoficzna, w ramach której zaczęto rozważać i definiować wartości, pojawiła się dopiero w XIX w. Terminem *ak-sjologia* posłużył się po raz pierwszy (jedynie w odniesieniu do wartości moralnych) w 1902 r. Paul Lapie. W szerszym znaczeniu został on ponownie zastosowany w 1908 r. przez Karla Roberta Eduarda von Hartamana. Istotny wpływ na rozwój aksjologii mieli: Wilhelm Windelband, Max Scheler, Franz Bretano, Herman Lotze, Georg Edward Moore, Nicolai Hartmann, John Dewey, a w Polsce m.in. Tadeusz Czyżewski, Henryk Elzenberg, Roman Ingarden, Władysław Tatarkiewicz, Mieczysław Wallis, Maria Ossowska i Czesław Znamierowski.

Pierwsza część tej książki zawiera zestawienie najważniejszych stanowisk, zagadnień oraz podstawowych pojęć pojawiających się w ramach aksjologii. Przybliżenie takiej siatki pojęciowej to bowiem warunek konieczny dla podjęcia rozważań dotyczących wartości w różnych obszarach życia publicznego.

W pierwszym rozdziale tej części ukazane zostaje znaczenie zaangażowania aksjologicznego, czyli swoistej wrażliwości na świat wartości w sferze publicznej oraz jego powiązanie z akceptacją wolności – sokratejską świadomością konieczności ponoszenia odpowiedzialności za wszelkie nasze decyzje i wybory. Ponadto jest on poświęcony pojęciu wartości oraz głównym stanowiskom aksjologicznym. W drugim rozdziale omówione są podstawowe wartości i dylematy społeczeństwa demokratycznego. Punkt wyjścia stanowi tutaj analiza najważniejszych teorii moralności, tj. absolutyzmu etycznego, relatywizmu etycznego, utylitaryzmu. W takim kontekście rozważane są następnice pojęcia sprawiedliwości i równości. W trzecim rozdziale podejmujemy zagadnienie typowej dla współczesności estetyzacji egzystencji. Tym samym perspektywa etyczna zostaje odniesiona do perspektywy estetycznej. W ostatnim, czwartym rozdziale przedmiotem rozważań są dylematy aksjologiczne pojawiające się w czasach ponowoczesnych, a związane ze

zjawiskami i pojęciami, takimi jak konsumpcjonizm, „banalny nacjonalizm”, patriotyzm. Jest to zatem wprowadzenie do dyskusji na temat ogólnej kondycji moralnej życia publicznego.

Celem części drugiej jest ukazanie morfologii przestrzeni publicznej zarówno w jej przedmiotowym, jak i podmiotowym wymiarze. Wydaje się być to niezbędne, gdyż aby móc mówić o aksjologii życia publicznego, trzeba wiedzieć, czym ono jest, co się na nie składa oraz jak funkcjonuje. Dlatego też część ta niejako łączy część poświęconą aksjologii z częścią odnoszącą prezentowaną problematykę do edukacji. Bardzo często, mówiąc o życiu publicznym i uczestnicząc w nim, posługujemy się pewnymi terminami, ideami, koncepcjami, nie do końca je rozumiejąc. W związku z tym część ta zawiera wyjaśnienie podstawowych zasad i reguł życia politycznego. Aby jednak wyjaśnienie to nie stało się tylko instrumentalnym opisem instytucjonalnej sfery życia publicznego, postanowiliśmy odnieść się w nim przede wszystkim do kategorii polityczności, gdyż to ona właśnie związana jest z głębszym namysłem nad szeroko rozumianą sferą społeczno-polityczną.

Dlatego też w tej części opracowania opisujemy przestrzeń życia publicznego. Rozpoczynamy od wyjaśnienia podstawowych pojęć, terminów i koncepcji dotyczących polityki i polityczności i próbujemy odpowiedzieć na pytanie, czym jest polityka, a tym samym wprowadzić w zagadnienia związane z podziałem życia społeczno-politycznego na sferę prywatną i publiczną. Dychotomia ta omawiana zostaje w porządku genetycznym i kończy się krytyczną recepcją dotyczącą tej analizy. Jawi się to bowiem jako konieczne do zrozumienia, czym właściwie jest tytułowe życie publiczne i jak możemy w nim uczestniczyć, co pokazuje nam na przykładzie społeczeństwa obywatelskiego i procesu jego rozwoju trzeci rozdział. Aby jednak idea społeczeństwa obywatelskiego mogła zostać wcielona w życie, potrzebny jest odpowiedni poziom kultury politycznej społeczeństwa, które to zagadnienie omawiamy wraz z odwołaniem do kwestii ruchów społecznych będących przykładem aktywności obywatelskiej charakterystycznej dla społeczeństwa obywatelskiego właśnie. Jednakże w sferze publicznej

oprócz wszelkiego rodzaju ruchów obywatelskich spotykamy również elity i przywódców politycznych wchodzących z nimi w relacje, którym to zagadnieniom poświęcony jest rozdział piąty. Wszystkie omówione dotychczas elementy tej części odnoszą się jednak do – w miarę tradycyjnej – wizji sfery publicznej, tymczasem obecnie za sprawą procesów globalizacyjnych i zmian cywilizacyjnych mamy do czynienia z zaburzeniem owego porządku i głęboką złożonością oraz decentralizacją władzy politycznej. W zagadnienie to wprowadza ostatni rozdział części drugiej.

Druga część skonstruowana jest zatem w taki sposób, aby kolejne rozdziały prowadziły do coraz to głębszej analizy omawianych zagadnień. Nie wyczerpaliśmy w pełni tematów możliwych do podjęcia w ramach przedstawianej perspektywy, ale też nie to było naszym zamierzeniem. Omawiane zagadnienia są raczej konstrukcją ramową pozwalającą na późniejsze własne studia i poszukiwania w oparciu o trójwymiarowość aksjologiczno-polityczno-edukacyjną życia publicznego.

Trzecia część opracowania ma nieco inny charakter. Treści w niej zawarte odnoszą się do procesu przygotowania młodego pokolenia do życia w społeczeństwie demokratycznym. Zasadniczymi kategoriami pojęciowymi – obok edukacji obywatelskiej – są młode pokolenie i młodzież. Oba pojęcia silnie kojarzone są z edukacją i przygotowaniem do pełnienia określonych ról społecznych w niedalekiej przyszłości, przejęciem obowiązków oraz określonych atrybutów społecznych od wcześniejszej generacji.

Zasadnicze treści tej części opracowania zostały poprzedzone ukazaniem rodzaju wpływów oraz metod wychowawczych wobec polskiej młodzieży w okresie powojennym. Ustrój polityczno-społeczny powojennej Polski w negatywny sposób ukształtował poczucie obywatelskości i zdeterminował sposób jej wyrażania przez kilka pokoleń. Celem wychowania obywatelskiego w szkole socjalistycznej było kształtowanie zdyscyplinowanych obywateli, przygotowanych do zajęcia swojego miejsca w społeczeństwie totalitarnym. Posiadane prawa obywateli były iluzoryczne, a obowiązki ograniczone początkowo

do poświęcania dobra jednostki dla idei odbudowały kraju ze zniszczeń wojennych, a następnie obrony ustroju socjalistycznego i utrwalania przyjaźni polsko-radzieckiej. W trzeciej części książki najwięcej uwagi poświęcamy idei i praktyce współczesnego wychowania młodego pokolenia do życia w społeczeństwie demokratycznym, ze szczególnym uwzględnieniem kształtowania ich poczucia obywatelskości.

W rozdziale drugim dokonujemy charakterystyki współczesnej idei edukacji demokratycznej, w której podkreśla się zapobieganie wszelkim formom procesów indoktrynacji i skonfrontowano ją z praktyką edukacyjną polskich szkół. Organizacja procesu kształcenia w zakresie obywatelskości we współczesnej szkole przedstawiona została z trzech perspektyw: prezentacji założeń programowych (cele i treści kształcenia i wychowania), kolejno postaw nauczycieli wobec realizacji programu kształcenia i postrzegania wybranych aspektów kształcenia przez jej adresatów – uczniów. W rozdziale trzecim omawiamy samorząd uczniowski. Zamiarem jest ukazanie jego potencjału wychowawczego w zakresie kształtowania postaw obywatelskich młodzieży szkolnej. Część trzecią kończą rozważania dotyczące zaangażowania młodych Polaków w życie demokratyczne naszego kraju.

We wszystkich częściach staramy się zachować abstrakcyjny i ogólny charakter aksjologicznych rozważań. Takie elementarne „znawstwo” i świadomość wartości są bowiem potrzebne, aby radzić sobie w dynamicznie rozwijającym się świecie i być nie tylko jego biernym uczestnikiem, ale aktywnym i zaangażowanym w życie społeczno-polityczne obywatelem. Jest to konieczne, aby nie ulegać różnego rodzaju stereotypom i uproszczeniom prowadzącym do wypaczonego rozumienia wartości. Perspektywa teoretyczna i odwołanie się do sfery aksjologicznej pozwala także na stworzenie spójnego dyskursu politycznego ponad partykularyzmami. Jawi się to jako niezbędne do funkcjonowania pluralizmu przy jednoczesnym niepopadaniu w sytuację „nocy aksjologicznej” – „wszystkojedności” wartości. Tym samym skoncentrowaliśmy się na uchwyceniu istoty struktury życia publicznego, a zrezygnowaliśmy z wielu za-

gadnień, problemów i zjawisk, które również trwale przynależą do opisywanego przez nas obszaru, ale przejawiają się w konkretnych działaniach, przez co mają bardziej szczegółowy charakter.

Dylematy życia publicznego podejmowane są w wielu publikacjach z zakresu różnych dyscyplin nauk humanistycznych i społecznych. W prezentowanym tekście wykorzystaliśmy wiele źródeł będących zarówno ściśle ukierunkowanymi i powiązаныmi z daną dyscypliną naukową, jak i interdyscyplinarnych. Pamiętając, że publikacja ma charakter „wprowadzenia do” podejmowanej problematyki, odwołujemy się w niej do pozycji tradycyjnych opracowań akademickich oraz wybranych monografii przedmiotu.